

מזבונשין לא"י

מחווית קבוצת-נוער עולה בראשית מלחמת העולם

דן גלברט

לאדק

כעדר זה המבקש מפלט מסער, מצטופפים היהודים באולם הקודר של בית הנתיבות. אלפים הם, איש על יד רעהו, גוף אלי גוף. גניחות, יללות ויבבה חרישית, רק בהשמע קול-הפקודות הגס של חיילי הספר הפולנים, תקום רגע דממה איומה. רוח המגורשים נופל עליהם עוד יותר.

עוד לפני יום אחד עסוקים היו כל האנשים הללו איש איש בשלו, ראשי משפחה, בעלות-בית, ילדי בית-ספר — כולם שרויים בשקט ובשלווה, ופתאום הממה אותם גורת הגירוש על נתיני פולין שבגרמניה.

רכבות מיוחדות הובילו את המגורשים אל הגבול. בחשכת הלילה הבהילו אותם הכידונים המונפים מעל לראשיהם לארץ הפקר, לאדמת לא-איש. חלשים כשלו ונפלו, חולים מעדו, עניים חיבקו, בידיים אחוזות-עווית, את מטלטליהם המעטים, שרידי נכסיהם שעוד הצליחו להציל תוך הבהלה. שוטף והולך הזרם הכביר והעצום של האומללים על פני שדות-ההפקר השוממים של הגבול הפולני.

בצל קורתו של בית-הנתיבות מגיע לידי שיא התפרצותו, יאוש האבות, סבל-האמות, רעבון הילדים והדווי של ידועי-חולי. עוד מעט ומשמר הגבול אינו יכול לעצור בעד זעקת השבר ההולכת וסוחפת וממלאה פחד ואימה את חלל בית-הנתיבות הלילי...

באחת הפינות התלקטו צעירים יחד, חברי אגודות-הנוער, חלוצים, פליטי כל מיני מקומות, שנפגשו כאן בכפיפה אחת. המקלט: ארוות-סוסים נטושה; המטה — הקרקע העירומה; מים דלוחים מרוויים את הצמא; המזון — לחם יבש. הקבוצה הקטנה של קיבוץ עליית-הנוער מקלן פותחת בשיר וכל שאר הצעירים מצטרפים למקהלה בקול זמרה חשאי. חוג המזמרים הולך ומתרחב. גם קשישים מתקרבים ומקשיבים. הנגון היהודי הנוגע והנועז משכך את היבבות, וקול הבכי שבבית הנתיבות האפלולי קם לדממה. סמוך לנו עומד איש זקן, עיניו אדומות מדמעות המרטיבות את משקפיו, ואולם פיו מחייך, מתוך בכיו, והוא מנענע לנו בראשו: שירו, שירו נא, ילדים יקרים, דברו שיר! ימים קשים הגיעונו.

לאט לאט מתחילה פעולת הסיוע של הוועדים. מעונות של שעת הדחק, בתי-חולים ארעיים כירות-צבא מטולטלות, נדבות בגדים ממתיקים את חומר המצוקה. במשך שבועות ארוכים מצפים כל אלה האסורים במחנה ההסגר בזבונשין לגאולה, להתראות עם הדוד או עם הידיד שבעיירה הפולנית, ואולם חדשים על חדשים עוברים עליהם במשכן העוני והתלאה. חדשים ארוכים, בבוקר בבוקר, עומד אבא בתור הארוך לקבל לחם-חסד, צרכי יום יום, קומץ אורז, אבק סוכר,

ככר להם וקורט המאה. רבים נופלים מקור וקפאון עוד בטרם הגיע תורם להשיג קערת מרק הם, הניתן יום מן כירת-החסד. זקנים, צעירים, נשים וילדים נאבקים ונלחמים על מקום עמידה בתור הארוך, מלחמה ללא ויתור וללא רחמים. כאן על יד הכירה, שהנהלתה מסורה בידי החלוצים, אנו פוגשים יום יום את רוברט, אותו ואת שאר הילדים. עיניו גדולות, עצובות, אינן מסתכלות בנו, רגש הבושה מקדיר את מבטו בשעה שאנו ממלאים את פינכתו. מאחוריו עומדת אמו ואחריהם האב, רועד מקור. הם מושיטים לנו את הפתקאות, הידים הכחולות מקרה אוחות ברעדה את הפינכה לעינינו, ועיניהם נטולות-המבט פונות לצדדין. זה היה הנורא מכול. רוברט היה מזכיר את זה תכופות אחר כך, לאחר שהמצוקה בזבונשין כבר היתה נחלת העבר. אבא הטוב, הקפדן, הכול-יכול, הפך פתאום ונעשה כה רך, כה עייף ונבוך, עד כי לא עצר כוח, כשאחד משומרי המחנה הגסים נתן עליו בקולו. זיקנה קפצה עליו, שערו הלבין וקומתו הזקופה נתכופפה וראשו שט. אבי המסכן! לא היה לאל ידו לעזור לאמא, ימים שלמים ישב על מקומו שקוע בהרהורי-חיטוטיו מבלי דבר דבר. אך רגלי הצעירות היו קלות וזריזות. כל היום רצתי, עמדתי בתור הארוך, השתמשתי במרפקי הרכים, כדי להשיג דבר מה טוב בשביל אבא ואמא. אבל לעצור בורם דמעותיה של אמא לא יכולתי, לא! להפך, נראה היה שעמלי ומאמצי עוד מגבירים אותן, וביום מר ונמהר אחד — אותו לא אשכח לעולמים — מצאתי גם את אבא בוכה ומתיפח.

המשפחות נשברו, ההורים עמדו חסרי ישע, ואולם הילדים הלכו וגדלו בין לילה, הוסיפו דעת, העיניים הגדולות והנוגעות נעשו גדולות ונוגות עוד יותר. כך, איפוא, הוא הדבר! כל מי שרוצה לחיות, חייב להילחם! צריך היה להשתמש בכוח זרועו, צריך היה גם להזדקק לפעמים לשקר, כל אמצעי כשר היה, שהרי בזבונשין אנו. במחנה זה של יאוש, של התנוונות ויגון, היה הנוער הפקר וצפוי להרבה סכנות. החיים בצורתם המכוערת ביותר היו להם למחנכיהם. רבה היתה אימתם, אולם גם קסם היה בהם: לא רק כירות-צבא ודירות-עוני היו בזבונשין, אלא גם מאפיות נותנות ריח נעים ובתי-מרוח, גם כל מיני דרכים ותככים, „לעשות חיל“, לקבוצ על ידי פרוטה יתרה... העיקר שלא להיות תמים כל כך. החיים הרי היו קשים כל כך, למה לא לבחור בדרך הקלה ביותר?

מה טוב היה חלקנו, אנו הצעירים של תנועת-הנוער, הציונים הצעירים, החלוצים. נוער זה מצא לו מיד את השפה המשותפת. בבית-הנתיבות שעל יד הגבול קבץ אותם השיר החשאי המשותף, עכשיו הורם קצת הקול, נתמלא עוז. בשבילנו היתה זבונשין רק תחנה בדרך, הברורה והישירה אשר לפנינו, הלא היא הדרך העולה לארץ ישראל! כקבוצת צעירים העזנו לעמוד יחד, פנים אל פנים, מול הצרה והיגון שמסביב, לעמוד ולהלחם בהם. מדי שבת בשבתו, משכו שירתנו ושיתנו את לבם של מאות צעירים וילדים. למעלה, בקומה החמישית של הטחנה העזובה, ששימשה מקום לינה לפליטים, ישבנו במעגל וערכנו „עונג שבת“, או למדנו בצוותא. לפעמים טרחו ועלו אלינו גם המבוגרים והקשיבו, וכאשר נשמעו שירינו הישנים והכאובים, ושירינו החדשים והנלהבים, היו הללו מניעים שוב ראשיהם מתוך השתתפות בשמחתנו, כאומרים: שירו, שירו נא, ילדים יקרים, דברו שיר.

באחד הערבים האלה, כנראה, מצא רוברט, כמו שאר חבריו הקטנים, את דרכו אלינו. כאחוז קסם ישב במשך כמה שעות, נתון כמו בעולם אחר, ומשבת לשבת, מיום-ליום שאב יותר כוח ויותר עוז. הוא התחיל להבין כי זבונשין אינה לא ראשית ולא אחרית בדרכו הנצחית של עמו, אלא אפיזודה אחת ידועה היטב בתולדות ישראל, העשירות כל כך ברדיפות וגירושים. ויום אחד עמד רוברט לפנינו בחדרנו הקטן, שעל דלתו היה כתוב באותיות קטנות: „חדר 11 — „החלוץ ועלית הנוער“, והביע את חפצו להרשם להכשרה. זרים לא היינו זה לזה, מתור המחכים לחם ומלילות-השבת, היה כל פרצוף ידוע לנו למדי, ובכל זאת היה זה רוברט אחר, פנים חדשות. זה שעזב אותנו זה עכשיו. שוב נראה חיוך קל בעיניו, נסיון חרד לחמוד קצת לצון ולחיצת-יד שמתוך בדיחות-הדעת. ונראה היה שגם קומתו של אביו הולכת ונוקפת קמעה...

יום של גיל ואושר היה זה לנו, מדי התאסף עדת חלוצים על יד בית-הנתיבות בזבונשין על מנת לעלות לארץ ישראל. האולם לבש אז צורה חגיגית, האנשים שנהרו לכאן מכל עבר, חדורי תקווה חדשה, שוב עמד בהם הכוח לשיר, לשמות, עד צאת רכבת העולים לדרכה, ואז חזר ההמון ל„שקו ולתעניתו“, ליגונו היום-יומי. עליה והכשרה — שתי אלה הכתירו את עבודתם של „החלוץ“ ושל עליית הנוער בזבונשין זר-תפארה. הרי אנו בעצמנו פליטים היינו, קרובים ונאמנים מאוד לגורל המוני הילדים והצעירים, שאותם שאפנו להציל מן המצר. בעזרת התנועה שבפולין הפכה השאיפה הכבירה למציאות, הממשלה הפולנית התירה לכל הצעירים שנרשמו להכשרה, לצאת מן ההסגר בזבונשין ולהכנס לפנים הארץ.

ארבעים צעירים וצעירות צררו את צרורותיהם הקטנים, חיבקו את הוריהם שנשארו במחנה ויצאו לקראת עתיד חדש, בלתי ידוע, אבל מבטיח גדולות ונצורות: אל נקודת-ההכשרה של הנוער בקיבוץ גרוכוב. קהל קודר צפוף, אבות, אמות, חברים, הולך הלוך ומצטמצם, עוד פעם מעיף רוברט מבטו לאחור, אבא עדיין רומז וגם אמא מנפנת עוד פעם בידה, מעתה רק דרך אחד לפנינו — קדימה! שם במקום שים הבתים של וורשה, הולך ונמוג והפרוור שלה, פרגה, בא אל קצו ונבלע בשטח אפור של גנים, שוכן קיבוץ גרוכוב. אלפי חלוצים של פולין קיבלו שם את הכשרתם במשך שנים. למן הבנין המרכזי הלבן משתרעים שדות המשק לכל מלוא עיניך. בין בנייני המשק אתה מוצא רפתים, משתלות, צריפי-עץ קטנים פזורים ביניהם, ובהם גרים החברים. ליצני דורות הכשרה שעברו כאן, היו מכנים את צריפי העץ הללו, בשמות-לווי מתאימים וקולעים. הקור הזועם של החורף הפולני, טרדנותו של גשם הסתיו ולהט חום הקיץ גרמו לכך, שבקתות אלו לא היו חביבות ביותר בתור בתי-מגורים. „סינג-סינג“, „סיביר“ נקראים הצריפים הללו, גם קארטון-ברזה (מחנה הריכוז בפולין), ובקצה של דרך-המלך שוכנת „חניתה“, החלוץ העובר לפני מחנה הקיבוץ, שהיה המפגע הכי קרוב להתקפות ולזריקות אבנים מצד שכנים חורשי רעות... ואולם באביב שקועים כל הצריפים הללו בשפע של ירק, ירק עצים ושיחים למכביר. אז יהפוך ריח הציצים המשכר וירקרק הכרים את הצריפים הללו של המשק לדירות נחמדות ונעימות. למשכנות-נופש ומרגוע לאחר העבודה הקשה.

ביום אביב כזה הגיעו ונכנסו חברי עלית-הנוער לקיבוץ גרוכוב. לאחר ירחי

עמל וצרה בזבונשין — נפתח לפנייהם עולם חדש. החברים המבוגרים יותר של המשק צמצמו את עצמם עוד יותר ואין אף אחד שיסרב לחלוק את מקום משכבו עם חברו הקרוב אליו. וכך פונו חדרים אחדים בשביל בני הארבע-עשרה, חמש-עשרה שבאו מזבונשין. הללו עדיין כמו שרויים בתוך חלום בעותים. זכר הימים הקשים שעברו עליהם ורושמים עודנו מכביד עליהם והפרידה מן ההורים עודנה מכאיבה... האם יבין רוברט את ערך קרבנו של חבר פלוני, שהניח לו את מטתו? האם ישיג זבונשין על כל הדלות שלה, על כל הנפתולים הערמומים למנת-חיים זעומה, על כל חוסר-האמונה, האם כל אלה חלפו לבלי שוב, וכאן עולם חדש, שיושבו עשירים הם, למרות העוני שמסביב, כאן צבור שראשונה למצוותיו יום יום היא: דאגה והתמכרות לזולת?

לאט לאט פג סיוטה של זבונשין. עוד עבודות-השדה יום יום נראות להם זמן רב מכבידה כעול ומשא. יומנה של העדה הקטנה מלא תכופות ביקורת עצמית חריפה ונזיפה מרירה כלפי המשתמטים והמתרשלים. המחנכים, חברים מפולין ומגרמניה, נלחמים מלחמה לא-קלה כנגד רוח הפליט, וגלויים השליילים: רדיפת-בצע, חוסר התחשבות בזולת. והקשה מכול: חשדנות, אי-אמון. "הלא כמו חולים אתם כולכם, המתענגים למראה נגיעהם" אומר אדק, המדריך, באחד הערבים בתוך החוג. "שכחו את כל מה שעבר עליכם. לא פליטים אתם עוד, אלא חלוצים".

הימים שבאו אחר כך נחרתו בזכרוננו ללא הישכח. מיום ליום מקבלת החברה הקטנה צורה יותר ברורה; דעת הקהל, המצפון של הקבוצה, הולכים ומתגבשים. מתפתח מאבק פנימי בין הכוחות הטובים והכוחות הרעים, והמדריכים, מלבד שעות ההוראה, אין להם אלא להשגיח על החיים הסוערים הללו, ולשלוח יד מסייעת, במקום שהנצחונות והפחזונות המצינו את הגיל, מביאות לידי שרירות וקשיחות לב, במקום שהמדינה הקטנה, בשאיפתה לאחדות, מתפרצת בריב אחים אכזרי.

ההתקדמות גלויה לעין. אויר, עבודה, ספורט מפתחים ומטפחים את הגופים, עורו של נערה-הכרך משתוף, העיניים שהיו קודם נוגות וקודרות, מאירות שוב, לפעמים מתוך צחוק-משובה ערמומי.

"חנייה". רק שלושה חדרים קטנים היו כאן, כאשר הכנסנו לתוכם את שש המטות, קשה היה לעבור בחדר, כי מקום פנוי כמעט לא היה. מראה "חנייה" מבחוץ אינו מהמהודרים ביותר. לוחיה משוחים צבע של עטרן, שריח חריף נודף הימנו. ואולם זר האדמה המקיף אותה הופך עד מהירה בידי תושביה לגן פורח — וריח הפרחים עולה בכל.

בכל מטה ישנים שני חברים. מעל הספון משתלשלים ויורדים "צדי זבובים" אחדים, מראה לא מלבב ביותר, אך הכרחי. כן, שנים במטה אחת! אבל מה לעשות? האם היה צריך להשאיר את יתר תשעת חברינו במחנה ההסגר שבזבונשין? כלום לא מחויבים גם אנו להתכווץ קצת, לוותר, להפריש פאת מטה, כשם שעושים זאת ברוב סבלנות שאר חברי הקיבוץ? וכה התחילה, איפוא, חדירתנו לתוך חיי הקיבוץ, תוך תקוות, שמחות, גלויים, אכזבות, ספקות, יאושים ותקוות חדשות.

מה שאבד לנו עם אבדן "חנייה", נודע לנו רק לאחר כך. לאחר שכבר עבר המועד... מי יתן ומי ישיב לנו את השעות הללו — לאחר יום שכולו שמש

בשדה, לאהר שעות הוראה ושירה משותפות, ישבנו בערבים כחבר קושרים יחד, צלילי הגרמפון, קול שיר הטשופטשיק, העבירונו בדמיונו לערבות סיביריה. „חניתה” — חיל המשמר החלוצי, הנתון להתקפות אבנים שעל יד הכביש הגרוכובי, כמה קסם ורומנטיקה היה בתוך דופני קירותיך! את החדר הכי קטן תפסנו לעצמנו, אדק ואני, שולחן כתיבה לא היה לנו, אבל קרש אחד יש, וכש־מזוגים לו את הארגז ואת אדן החלון, אפשר לעשות מזה משהו הדומה לשולחן. מדף־ספרים וצדי הזבובים שלמעלה, והרי כל מערכת הרהיטים. אחד משני החדרים הוא מעונן של הנערות. אנו משוחחים או קוראים יחד בספר, עד שהמלחמה כנגד הזבובים מעייפת אותנו ואנו נרדמים. הוי, אתם דרי „חניתה”, ההרגשתם אז שעליכם לנשום ולספוג במלוא הריאות את אוירם של הימים ההם! —

בוריונות קדחתנית וברוב רצינות בוחרת החברה את המוכשרים שבה והראויים לקבל את רשיונות העליה הראשונים. התעודות מסודרות ומתחילות ההכנות לחגיגה הגדולה, לפרידה מהעולים הראשונים, והנה פתאום פרצה עלינו המלחמה — מלחמה! הקשר שבין גרוכוב וורשה נפסק מיד ביום השלישי. בעמל מרובה יגיעו אלינו חברי המרכז להתייעצויות, בעוד אות האזעקה מזעיק את חברי הקיבוץ לחדר־האוכל. מתוך מתיחות תמידית אנו יושבים יחד במזכירות. הפתח, אף על פי שהוא פונה לפנים הבית, מכוסה בוילון, על מנת שלא יפרוץ אף קו אור יותר החוצה, ולא יתעורר אצל שכנינו־שונאינו החשד שמרגלים אנו. אנו מדברים בלחש, כולנו עייפים. ברגעי הכרעה חשובה של מועצותינו עלינו להעיר את אלה מחברינו שראשיהם צנחו על חזיהם... הנשלח את כל החברים לחופשה או לא? הנעביר את קבוצת־העליה לויילנה? האם בכלל נקיים את הקיבוץ? ועד מתי? ביום הששי החלטנו לפנות את הקיבוץ. הקבוצה הראשונה, בת תשעים חבר, מוכר־הה לעזוב את הקיבוץ עד חצות הלילה בכיוון קובל, ובתוכה כל קבוצת הנוער.

ההכנות קדחתניות, למרות התקפות־האוויר שאינן פוסקות. תמרות העשן הגבוהות כקומת־בית שבדרך גרוכובסקה מזרזות וקוראות לחפזון. מוניק עומד ליד התנור ואופה לחם לדרך, העופות נשחטים כצידה לדרך. חיש מהר נתפרים כיסי־בד מן השמיכות הכחולות הטובות, שקנינו אותן בלודז, כדי ליפות את הקבוץ. אנו תופרים תרמילים. מלח, סוכר, קטניות — הכל יושם לתוך השקיקים הקטנים, כדי לשמש צידה לדרך. כל קבוצה מקבלת בקבוקים אחדים עם מים.

בחדר־האוכל עומדות הקבוצות מוכנות. כל קבוצה ובה תשעה חברים. אחד מהם הוא ראש הקבוצה, השני — האישי המקשר, בכל קבוצה — חמשה חברים מעלית־הנוער בגרמניה, מיפקד אחרון. חברים עומדים סביב, ואינם משיגים מאומה, גם אני לא השגתי דבר מכל הנעשה. היינו כל כך מלאים מזה המתרחש לעינינו, ובכל זאת ריקים. המוח נדהם, הדופק הולם, ודבר מה מחניק בגרון. חברים בוכים. אדק נספח אל הקבוצה השנייה. „לכו כחלוצים!” אומר הוא דברי פרידה. „בקומה זקופה לכו, והיו לאחייכם הנענים הזקנים שבדרך נחמה בצרה.” „האמינו, אל תכלה מלבכם האמונה לעולם.” עד גדר המשק הם מלווים אותנו. נשיקות. „לכו לשלום!”

רחל ואני נשארים עוד שעות אחדות כאן, רותמים את קרון הסולמות ונוסעים אחריהם. הכביש הראשי מלא אלפי פליטים המפלסים להם דרך. אנו

עושים את דרכנו בעצלתיים. הסוס הנבעת נופל, אנחנו מסייעים לו ודוחפים את הקרון מאחור. השוט משמיע קול, קדימה ויהי מה!

כיקוד אש להבה עולה הבוקר. הכביש הולך ומלבין, האנשים מתחבאים ביערות. קרוננו דוהר. לרגעים אחדים נרדמנו, רק סנדר שומר, בחזקה הוא תופס בידו את המושכות. "גניאדי" אץ-רץ, כעת עדיין זריז הוא, ואולם מי יפרנסהו בדרך, לאחר שיכלה המספוא מן השק? לא חשוב, קדימה! וויו, סוסי החום, וויו!

ימים על ימים נמשכת נסיעתנו. בלילות אנו הולכים, ובימים אנו מסתתרים ביערות או מתפזרים על פני השדות, תחת מטר הפצצות. אנו מחכים לחשיכה. רחל — מאה ידים זקוקות לה. בלי הרף ובלי לאות היא חובשת מחדש את רגליה הפצועות. משחה וצמר גפן — כמה עלינו לקמץ בשני חמרים יקרים אלה! כמה זמן צריך מלאי זה להספיק לנו די צרכנו.

שוב אנו שוכבים בתעלות שבצדי הדרכים. את רגלינו אנו זוקפים כלפי מעלה, כדי שהדם המצטבר יחזור ויזרום אל הגוף. כל מחשבה רחוקה ממנו. הקיבה הומיה, הרעב מציק. הנה, אשה באה לקראתנו בדרך. גופה רועד מעוצם הבכיה, בידה היא מצביעה אל מעבה היער שלפנינו. "שם!" היא מתיפחת. ילדים שם, ילדים קטנים הרוגים; אחד מאתנו שואל: ילדים שלך? ילדים יהודיים? — "שלי? יהודיים?" חוזרת האשה על השאלה, ומיד היא יוצאת מכליה וצועקת. צעקה זו לעולם לא אשכחנה: ילדים של העולם הם, ובקול חלוש יותר ומתוך התיפחות פנימית בלתי מרוסנת: כן, ילדים של העולם!

יום סתיו בהיר. חלק מן החבורה שלנו הסתתר בחורשה, שאר הצעירים והצעירות מוטלים ברווח גדול זה מזה בשדה של תפוחי אדמה. זה כבר אזל הלחם מכלינו ואין לנו מה לאכול, ונוסף לזה — התקפה זו של היום. אנו בתוך קו האש, מעל ראשינו טסים אירונים, ומסביב מתרבים ענני העשן המתאבך, עקבות הפצצות הנזרעות על פני כל הכביש. רק הפסקות מעטות וקצרות בין רעם התפוצצות לשניה. כך אנו מוטלים פזורים על תלמי שדה ונצלים בחמה. האחד מוטל פרקדן, מתפרקד על גבו ותוהה אל חלל העולם, מוכן לפורענות, לקראת הפצצות. הכל לו כבר היינו הך. בכל זאת מתעוותות העינים והאברים מתכווצים בשעה שהעוף השחור טס מעל ראשך ממש. רוברט כבש את ראשו בחול: רק לא לראות, לא לשמוע, מרים יושבת ללא כל רגש והשתתפות ונשענת תחת העץ. היא מביטה נכחה במבט משונה כל כך. רק ברגע האחרון, עם רעם ההתפוצצות היא צונחת לארץ. כפיה נאחזות בחזקה באדמה התחותה, אבל החול ניגר דרך האצבעות: אין אחיזה. שום דבר של ממש. היה אתה חזק, אתה בעצמך.

הפצצה האחרונה של אותו יום התפוצצה על ידי קרוננו. הסוס הנבהל חרג מן המוסרות ונס אל עבר השדה. כשהצלחנו לתפוס אותו, מצאנוהו רועד בכל גופו וכולו שטוף זעה. גלגל אחד נשבר, ונתן, שהיה שוכב חולה קדחת על מצע תרמילינו, הוטל מעוצם הנפילה לתוך שוחה עמוקה, שחפרה אותה הפצצה באמצע הדרך. עוד לפני רדת החשכה, תוקן התקר. נתן שוב שוכב על גל החבילות, נטול הכרה. הקטנים ביותר וכן אלה שפצעיהם קשים, עולים ומטפסים אליו ומחזיקים בו. כך נוסע הקרון אחרינו, אל תוך האופל. עוד הלילה אנו רוצים להגיע לשדליצה, שם וודאי יש לחם, מים ופרות. שם וודאי נוכל להנפש קצת מעמל הדרך. אנשים

באים לקראתנו, פליטים גם הם. נושאים אתם מעט כלי-מטה וכלי בית. מאין אתם באים; אנו שואלים. משדליץ, שדליץ בוערת, ולאן? לקלוזין, לוורשה. בשם אלהים, מה לכם שם? לחם, מים, מנוחה. ואתם? מוורשה אנו באים, מקלוזין, ולאן? לשדליץ, לחם, מים, מנוחה. וכבר הם מאחרינו, עברו נעלמו באפלה.

תהום-בלהות הוא העולם. הכל מסתחרר ומתערבל זה בתוך זה. שמועות מהלכות, מתרקמות בדיות, מתפשטות כמגפה. מה שהוא רחוק, נראה בטוח ומקסים כחזיון-מדוחים במדבר. והנה, אנו נעים-נדים כבר שבעה ימים, והם נראים לנו כנצה. זה כבר נשרו הנעלים מרגלינו, הסמרטוטים ותחבושות-המוך נגררים עלובים מכפות רגלינו. הולך ונעשה קר, אלה שאין להם מעילים מתעטפים בשמיכות הצמר, הרכוסות ליד הצואר בחוטים, מעשה אמן. ואת, שושנה, מוכרחה תמיד, בכל לילה, לפגר ולהיות האחרונה? לא, אסור לעמוד! עמידה זו מייגעת ובינתים מתרחקת החבורה. לא היה עוד מקום בשבילה, בעגלה, וגם הארבעה-עשר אלה שבה משא כבד הם. עד מתי יעצור הסוס כוח למשוך אותם? לשנינו, אין ברירה אחרת, אלא להשתרך קדימה, אין שום עצה אחרת. השעני-נא היטב על זרועותינו והניעי את הרגלים, הרואה את? כך את הולכת מאליך. וגם לבכות לא נאה לך. האם קר לך? התעטפי נא היטב במעילך, אמנם רק מעיל רחצה הוא זה עם פסים מגוונים להפליא, אבל בדרך זה, שושנה, שאנו הולכים בו, אין מי שיצחק לך! אסור לך לבכות, שושנה, תראי, עוד יהיה לך מעיל חם באמת. מעיל ממש! כאורות מאופל הם הקבוצים שבדרך, אבל אורות מתעים הם. את הקבוץ של בריסק-דליטא כבר מצאנו עזוב. ואולם מה טוב שיכולנו להכין לנו בשעת ההפצצה העזה, מעט אוכל חם.

ובערב טלטלנו, דחקנו בחרף נפש חלק מן הקבוצה שלנו אל רכבת המשא, העומדת לנסוע עם עלות השחר לקובל. לקובל! לשם נהרו, נמשכו כל חלקי התנועה, כל הקבוצים אשר בארץ. בקובל, האמנו, יתרחשו לנו נסים. מדוע נסים? חמימות, מרק, שינה ולחם קווינו להשיג שם בקובל. שם גם בית הוריהם של אחדים מאתנו, שם האב, האם, האחים והאחיות.

אנו מתקרבים למחוז חפצנו. 152 קילומטרים, מהלך ארבעה לילות, עודם מפרידים מקובל. לשנים-עשר לא נמצא מקום ברכבת העמוסה לעיפה. שנים-עשר אנו פוסעים בחשכת הלילה.

בקובל אנו נפגשים שוב, חלוצים למאות נודמנו שם יחד, חלוצים מכל קיבוצי פולין. במשך ימים מספר משמשת קובל מרכז לתנועה החלוצית בדרך-מנוסתה. בין-לילה היה שקט בארץ. חדלו ההפצצות, והאנשים חוזרים מן היערות למעונותיהם.

הרוסים נכנסו לפולין. דגלים אדומים מקשטים את הבתים, האוכלוסיה נושמת לרוחה, מצטופפת בצדי הדרכים, כדי לקדם בברכה את הצבא האדום. הנראה לעיני כולנו כצבא הגואל.

אחרי ימי-מנוחה מעטים, מתעוררת דאגתנו מחדש. אין אנו רוצים להשאר כאן, אנו שואפים לעליה, דרכנו עולה לארץ ישראל. עדיין הדרכים בחזקת סכנה, משובשים בשרידי-גייסות הנלחמים עדיין, וכבר יוצאים לדרך סיירים ראשונים של התנועה אל עבר הגבול הרומני והליטאי, כדי לחפש דרך-מעבר. יוצאים

חברים ואינם שבים, הגבול תובע קרבנות יותר ויותר. אנו נעשים זהירים. ואולם לאחר זמן לא רב נוכחנו, שהדרך לדרום סגורה לחלוטין. התפשטה השמועה, שוילנה, ירושלים דליטא, שנכבשה על-ידי הרוסים, תיספח לליטא. עוד בטרם נתאשרו השמועות, כבר יוצאים המוני התנועה החלוצית, אלה ברכב ואלה ברגל בדרך לוילנה. שלושה ימים תמימים עשתה הרכבת המלאה וגדושה, את הדרך הזאת של ארבע מאות מילין. ובדרך, גם חלק מקבוצתנו, קבוצת עלית הנוער. מאהלי הבד שהעלינו אתנו מגרוכוב, אנו מתקינים בין לילה שקיילחם וגם כובעים למחסה מגשם. כל אחד מקבל ככר לחם של סולת נקיה, ארבעה תפוחים וחתוכת נקניק הראויה להתכבד — צידה לדרך. בחנותו של סוחר-בבגדים-ישנים בלוצק הישנה קנינו גלימות אחדות. ובחלקו של הנרי נפלה אפילו גלימה מעוטרת צוארון של פרווה. ילדי-זבונשין המבוגרים עולים גם הם לרכבת — הלאאי ותגיע לוילנה, עוד בטרם יקיף אותה מעגל משמרות-הגבול ויחסום את הגבולות שזה אך נמתחו.

הצעירים יותר נשארים עדיין בלוצק. עודם סובלים כולם מהפצעים הטריים שעל רגליהם, כזכר מכאיב להליכה ברגלים יחפות. כסופים לצל-קורתו של בית הורים פורצים ועולים פתאום. הדאגה לאבא-זאמא שאת פניהם ראו בפעם האחר רונה לעת פרידה בזבונשין, אינה נותנת מנוחה. אנו שוקלים בדעתנו, אם לא מן הראוי הוא לשלוח בהזדמנות ראשונה את הצעירים ביותר אל הוריהם, אשר בשטח הכיבוש הגרמני. ואם לא ייצא דבר זה לפועל, נכונים אנו לאחוז באפשרות אחרת: לסדר את הצעירים הללו במעונות ובבתי-הספר שבמקום.

רובם שוכבים כל היום על משכביהם, אחדים מן הבריאים והזריזים ביותר מביאים מרק ולחם לבן מהברת הסיוע „טו-זאזע“, שהיא כעת מוסד קומוניסטי, ועל יד תנור-המטבח הקטן שלנו, אנו נהנים מן החום, ולבנו טוב עלינו בעוד בחוץ נוהמות סערות חשוון.

טרם עברה שנה מיום שגורשנו אל מעבר לגבול פולין, ושוב נעשינו פליטים, פליטים העומדים בתור והפנכה בידיהם לכף מרק חם ולפת לחם. פליטים כנועים עד להשפלה גמורה. כל מה שהשגנו בגרוכוב איבדנו, כנראה, תוך ימים ספורים: השנאה ההדדית, חוסר רחמים, אי אמון, אי-יִשׁוּר — הכל, הכל חזר ונעור בנו במידה כפולה ומכופלת, כתוצאת המצוקה, שאין לה שיעור.

ה„טו“ דוחק ומאיץ בנו לבוא לידי החלטה: שילחו את הילדים למוסדות הסיוע שלנו, רק אז נוסף לדאוג להם. ואולם אנו אין אנו יכולים לבוא לידי הכרעה. מוילנה הגיעונו דרישות-שלום מן הנערים הגדולים: בואו אלינו; מפי הראדיו נודע לנו על אודות סגירת הגבול לוילנה. מנותקים אנו מחברינו. הועמדנו בפני אולטימטום נמרץ ואדיב כאחד מאת „טו“: להודיע מיד, עוד באותו יום אחר הצהרים, מה שיש בדעתנו לעשות עם ילדי זבונשין. ובכן עלינו לעשות מעשה! ביום המחרת, בבוקר השכם, עוד בטרם שאפשר היה לחשוש לביקורם של העסקנים הסובייטיים, עמדנו כולנו מוכנים לדרך. חמשה-עשר צעירים וצעירות בני ארבע-עשרה, חמש-עשרה שנה, ועמהם אחדים מן המבוגרים. הרכבת מלאה נוסעים. שותקים. אף אחד אינו משוחח על מטרת נסיעתו. בכל זאת מרגישים אנו שגם האחרים נוסעים אל הגבול, מתוך תקוה לחדור ולעבור דרך המשמרות.

כדי להגיע לליטא. עשר פרסאות לפני הגבול החדש, עוצרת הרכבת את מהלכה ועל כולם לצאת. מוסעים אנו לאורך המסילה, ולמטה בין השיחים מפלסים להם נתיב, הללו הנוהגים בזהירות יתרה. לפתע פתאום, מבלי שפיללנו לכך, עומדים אנו פנים אל פנים מול משמרהגבול הליטאי. שוב אין תקווה לעבור את הגבול בהמון רב כזה, ועוד רואים ואינם נראים. אז הציע פיפי, הצעיר שבנו את שרותו כנציג שלנו. מאמין הוא אמונה שלמה, שיעלה בידו לשכנע את שומרי הגבול ולרכך את לבם. יספר להם, פשוט, את ספור נדודיו. ברירה אחרת אין בידינו. אמונתו של פיפי נדבקת גם בנו, המבוגרים. פיפי הולך וחוזר אלינו בפנים מאירות: שני שומריהגבול דיברו עמו אידיש! הם מפנים אלינו את גבם, בשעה שאנו עוברים לפניהם, עם חשכה, דרך הסבך, כמתגנבים. מזמן לזמן אנו משתטחים על הארץ. לקראתנו צועדים אנשים, אך כשהם מתקרבים, אנו מכירים, שגם הם פליטים כמונו. צורם על שכמם, הם בורחים על נפשם — לרוסיה!

עולה על הלב זכר פגישתנו בקרבת שדליץ. בני אדם נחפזים הנה והנה, הגבול הומה מאדם, מתנועה, ואנחנו באמצע. אנו נושמים לרווחה, כאשר מגיעה העדה הקטנה שלנו אל התחנה הקרובה. פקידים ליטאיים שואלים לכרטיסי נסיעה ואינם מרחמים. ברוך-השם, יש כסף תחת ידינו ויש ביכלתנו להמשיך לויילנה כנוסעים מכובדים. הלומי-עייפות נרדמנו על הספסלים הרחבים של הרכבת הרוסית.

הימים הראשונים בוילנה מולידים לבטים חדשים. הקבוץ, שכל ימות-השנה מכיל רק שמונים חברים, מאכסן כעת חמש או שש מאות, ואחר שבועיים ומעלה — שמונה מאות חברים. חלוצים מכל הסוגים והמקומות שנמלטו לוילנה, מוצאים מפלט בקבוץ „שחריה“ שברחוב סובוץ. רעב שורר בעיר. בבוקר-בבוקר בארבע מעירים: צאו אל המאפיות לעמוד בתור להביא ליטרה לחם! כל אחד מקבל חמשים גרושים, ועטופים בלבושם הבלוי, קופאים מקור ומכפף, חוצים החברים את הרחובות, כדי להביא לחם.

ימים רבי הכרעה הם לחברתנו הצעירה. עכשיו שוב מוכשרים הם להוות חטיבה אחת. האם אין בכוחה של התקוה החדשה — להפוך אחים-לצרה לחברים נאמנים באמת? אולם פגיעתם של חיי היום-יום, גסה היא מדי. מוכרחים לישון שלושה במיטה אחת, מלאה אבק וללא כלי-מיטה. כנים, זוהמה, הם דבר המובן מאליהם לאחר הפורענויות של הימים האחרונים, וכל זה עושה את החיים עלובים ומלאים גועל. נוסף על כך סובלות החברות, בשל הגסות ההולכת ומתפשטת בתוכנו; בשל דלדול הצורה של שמלותיהן וגזיות שערותיהן המגוחכות, בשל הלכלוך מסביב, שאין להתגבר עליו. אין לתאר סיבלה של חבירה שגמרה אומר, לגלח את שערות ראשה עד לקרחת, על מנת להשמיד את הכנים. נושרים התלתלים היפים והמראה מעורר בכי ויללה, וכל אחד נעשה לצחוק ולשנינה בפי חברו. בכל זאת, משמשת גזיות-שערות זו, צעד חיובי ראשון בדרך העתיד והאמונה, כי עוד יהיה טוב, כי עוד יעבור זעם ויצמחו שוב התלתלים, ואולי יפים יותר משהיו.

זכרונות זבונשין נמוגים מפני רשמים חדשים יותר וחזקים יותר. אנו יושבים בחדר החם וכותבים. רוברט כותב על הפצצות הראשונות, הנרי על

המפקד האחרון בגרוכוב. יהודית — על הברכה ועל היסורים של רגעי הנופש הקצרים שבדרך, ברכת החנייה ליסורי המשך ההליכה. ההפצצות על שדות תפוחי האדמה, על הפגישה שלפני שדליץ, הלחם שהחיל נתן לי, הפצעים שעל הרגלים, הלילה בבית הנתיבות בששץ, הנסיעה לקובל, קערת-המרק הראשונה — שונים ורבי-צדדים הם החיבורים והתיאורים. ברבות הימים אבדו לנו כמעט כל הגליונות הללו, רק חיבורה של קקי מונח לפני, זה שלפי התכנית צריך היה לשמש הקדמה לחוברת שלנו, וסיומו הוא בערך כך: „אני כותבת נקודות רבות כל כך, אחת, שתיים, שלוש, והנה הן מטופפות על גבי הנייר, באות הן במקום מחשבות, במקום תאורים וזכרונות רבים וזעירים מאד, במקום תנועת-היד שפירושה: הרי אין אתם מסוגלים כלל להבין כל זאת. מאין נקח כל זאת ונציע כל זאת לפניכם? איך יוכל עטי, המרפרף על גבו הנייר, בשקט, בהדרי החם, לתאר מראות הימים הזועפים הללו, בהם היינו קרובים כל כך לחיים ולמות? ובכל זאת אפשר שיהא נושב בפניכם מתוך ציורי הפסיפס הקטנים והרבים האלה, המאחדים את ספורנו, הרוח הקר והלוהט של הימים שאין למחות אותם מקרב היינו שאנו מנסים בכל זאת בכל מאמצינו הכנים להכניס אותם למסגרת השנים שלנו, שנות ההכשרה.“

בימים הראשונים בוילנה היתה רובצת עדתנו הקטנה, עדת עליית-הנוער, במעוניה הקטן על יד התנור, ואלפרד מקושש בשבילו ענפים וזרדים. היתה רובצת ומרבה שיחה. מלאות אכזריות ועינוי-נפש נראו לנו לפעמים השיחות הללו, וכולן סבבו על ציר אחד: האכילה. תלי תלים של מאכלים ומעדנים עלו בדמיונו, איש איש מנה וחישב את רשימת המאכלים החביבים עליו, ותאר אותם בצבעים נהדרים. התכלית הנעלה ביותר עלי אדמות היא חתיכת דובשנית טעימה, זנב נקניק מלבב, לחמניה אפויה סולת. הרעיונות לא יכלו בשום אופן להתרומם מעל זה, הם נשאר דבקים ואחוזים בקרקע, בשפל, בחיים העירומים. הכיסופים לזוג גרבים נקיים, ללגימה של תה מתוק מילאו לב ומוח. כל נסיון של מחשבה, כל חפץ להתעלות לגובה המטרות, שפיעמו את לבנו ומוחנו בימות-החמה בגרוכוב, נכשל ועלה בתוהו, נחנק בגעגועים לידיעה כל שהיא על ההורים, ללטיפת יד מנחמת, למראה שמיכה נקיה... שוב אנו פליטים, שוב נביט כחולים על פצעינו, עד שהם נעשים חלק מישותנו, חטיבה אחת עם דמותנו.

בתי-החרושת בוילנה מתחילים שוב בעבודה, חלונות הראווה מתמלאים שוב שלל צבעים, המאפיות שוב נותנות את ריחן הנעים, המגרה. תנועה חדשה ממלאה את הרחובות המושלגים, וחיים חדשים פועמים בעורקי העיר המצטלבים. צלצול מצלות של עגלות-החרוף מתערב בכליל של שפות: פולנית, אידיש, רוסית, ליטאית. העולם הולך ומתרחב לעינינו. מגיעים השליחים הראשונים מליטא ובידם עזרת התנועה, טלגרמות, מכתבים מידידים, מקרובים בארצות רחוקות. המון בגדים, ארוזים בארגזים כבירים, באים משוודיה, אוסף יקר שנאסף בידי חברים יקרים. אחרי ימים ושנים שוב כתונת נקיה, חולצה חמה, וגם השערות שוב מתחילות לצמוח.

בכוחות רעננים חוזרים כולם לעבודה. הקבוץ כובש יום יום מקומות עבודה חדשים בעיר. עלית-הנוער פותחת סמינריון-לימודים למשך שלושה חדשים,

והמדריכים אוזרים את כל מאמצי כוחם להחיש את העליה. תחילה אין אנו יכולים להאמין, אך מעט מעט נעשה הדבר לוודאות, למציאות שאין להכחישה. עשרים ושנים מן ארבעים הילדים שלנו ביחד עם ילדי פליטים אחרים עומדים לעלות לארץ ישראל, באוירונים, ברכבות ובספינה דרך שטוקהולם, דינמארק, הולנד, בלגיה, מרסיל. ההכרעה קשה: מי יעלה? המעולים שבחבורה או הצעירים והחלשים ביותר? המבוגרים מוותרים. מי יודע, מה צפוי לנו עוד, מי יודע, אם לא תתפשט המלחמה יותר ויותר ותגיע גם עדינו. ושמא עתידה צרה להתרגש ולבוא עלינו — מוטב, איפוא, שיעלו הצעירים יותר. החבילה הקטנה שלנו מתפרדת. בעשרים בחודש מרץ 1940 תוך שחוק ודמעות, עלו הצעירים שלנו לרכבת. החבורה נדלדלה: „אל תשכחנו! אנו עולים אחריכם!“

אותה שעה עצמה, שבה הגיעו הצעירים, לאחר נסיעה דרך כל אירופה הצפונית והמערבית, לקיבוץ „אילת השחר“, שבצפונה של הארץ, וכל רכושם העלוב חבוש וארוז במזוודות יד קטנות, — באותה שעה עצמה ארזו המבוגרים שבנו, את החבילות מחדש ויצאו אל אחוזת לודוויקאווא. שוב אביב בעולם. בדד שוכנת לה שם אחוזתו של פרנקס. מרחק רב מזה ומזה, אין שכנים, רק שדות וכרים. הנקודה הקטנה והקרובה ביותר היא בלביריסקיס, מהלך שתי שעות מכאן. רק עד שם יגיע האוטובוס, המשמש קשר יחידי עם העולם שמחוצה לנו. הברתנו כבר רגילה לעבודה. גם עשרים הצעירים והצעירות מפולין שנוספו עלינו עתה, אין העבודה זרה להם. אחרי ימות התלאה והמחסור של החורף, הולכים הצעירים וגדלים מעלה מעלה כצמח השדה שמסביב. הפצעים שברגלים מגלידים ונרפאים אט אט, התלתלים שוב עולים וצומחים. נתפוררו הענבים.

רפובליקה קטנה קמה והיתה בבית האחווה העזוב. נהמן נועץ את כפות ידיו הערומות עמוק בבצק החום, המדבק, ואחר כך הוא מכניס את ככרות הלחם העגולות לתוך התנור המוסק, וליום המחרת כבר מונחות הככרות החלקות והמבהיקות על גבי השולחן, על יד הגוש המופלג של החמאה, שעינה כעין הזהב, ועל יד הכדים המלאים חלב־פרה חם.

מקי רותם את העגלה ונוסע אל העיירה, ובערב הוא שב ועמו — עגלה שחוטה שקנה אותה בכסף שכרה הכשר של הקבוצה. אידיליה של ימות הקיץ. ליד שביל־השדה עוצר השכן את קרונו. האיכר מרים את ידו וצועק, קורא אלינו דבר מה. הצעירים מפולין מבינים את הרוסית שלו. הוא קורא: „הרוסים באו!“ את הרגע הזה יגורנו. עכשיו היה הדבר למציאות. הצבא הסובייטי כבש את ליטא. כל הכנותינו לעליה היו לבטלה. שוב אנו נמצאים ברוסיה, בפניה נידחת זו של לודוויקאווא, הפרושה לגמרי מן העולם. הדמיון מתאר לעצמו ציורי בלהה. וודאי שהחברים מוילנה וקובנא ברחו, הציונים ודאי כבר נאסרו וחרם הוטל על התנועה כולה. שוב יהיה ודאי מחסור בלחם ובגד בכל הארץ ובהלה תאחו את האוכלוסיה הנפתעת. למרבה הצרה והיגון, ניתק הקשר הטלפוני עם המרכז בקובנא, קובנא אינה עונה. המהומה הכלכלית שפרצה בכל רחבי ליטא מושקטת עד מהירה על־ידי חוקי־חירום. הפקעת השערים ואגירת מזונות מרוסנות לפי

שעה. שבועות אחדים נוטה האוכלוסיה הליטאית להאמין, שאין זה אלא כיבוש צבאי ולא מהפכה גמורה, המשנה מעיקרם את התנאים הפנימיים. בימים הראשונים אפילו המשרד הא"י עוד נשאר פתוח, הקבוצים היו יוצאים לפעלם הרגיל באין מפריע. חברי המרכז היו באים לבקר בקבוץ הקטן של לודוויקאווא, ומנחמים את הצעירים שרוחם נפל עליהם בבת אחת ונשתקעו ביגון ובאפס תקוה.

תוך כדי מעבר אטי, נהפכה ליטא לריפובליקה סובייטית. תוצאותיה של עובדה זו לגבינו מרות היו מאד. האכרים והחנוונים שוב לא רצו למכור לקבוצה שום דבר בהקפה, ומחירי הסחורות בינתיים מאמירים ועולים מעלה מעלה. וועדי הסיוע על כרחם מגבילים ומצמצמים את העזרה. שוב נעשה העוני בן-בית בחברתנו והוא משנה את פניה מחדש. על בריחה אין מה לדבר. המפלגות והארגונים הציוניים נאסרים, עסקניהם נתונים לרדיפות ונגישות מצד הקומוניסטים המקומיים. ככה עושה תנועתנו את כל ההכנות לעבודה במחתרת, ממשיכה במאמציה לקבל רשות היציאה, גם כשמאמצים אלה עצמם כבר אסורים הם מטעם החוק. יאושם של אלפי חלוצים, של מאות עסקנים ציוניים, של המוני הילדים של עליית הנוער, הוא הוא הנותן כוח לוועדת המשרד הא"י להמשיך בעבודה, גם במצב הנואש ביותר. העולים עדיין חסרים הכול: אין דרכונים, אין וויזות, לא דרך ולא הוצאות הדרך. מצוקתה של קבוצת הנוער מהמירה והולכת והיא מכריחה אותנו לבוא לידי החלטה. האם לא טוב יותר לסדר את הנוער במעונות ובבתי-הספר הקומוניסטיים, בטרם יביאו העוני והמחסור לידי מחלות רציניות? הנוער בעצמו הוא הוא אשר בידו ההכרעה!

גשמי הסתיו זורמים בלי הפסק במשך ימים ארוכים, הגשם חודר אל בניני הדירות ומציף את הרצפה הרקובה של עליות הקיר. שבילי השדות טובעים עד למעלה מן הקרסולים בביצה הליטאית העמוקה. סנדלי-העץ הזולים נתקעים בבוץ והרגלים היחפות מכניסות אותו לתוך המעונות הצרים. בעל-האחוזה, שאימת המהפכה עליו, מנסה, ברוב יאושו ומרירותו, לנצל את פועליו עד כמה שאפשר ולסחוט מהם את שארית כוחם. עבודת-פרך הוא דורש תמורת שכר דל ונקלה. מוסדות הסדר הסוציאלי וההגנה על הפועל טרם הגיעו לידי הגשמתם. עדיין אין כתובת שעל פיה יוכלו הנערים לפנות למשהו בתלונה על קיפוחם. חווייה זו של ניצול ברוסיה הסובייטית (אם גם השכל הישר מלמד שאין זה אלא הופעת מעבר חולפת) מבלבלת את הרוחות וגורמת להתפרצות אחרונה בהכרעה: כאן לא נשאר. נעמוד ונסבול כל עוד לא דעך ניצוץ של תקוה לעליה. ההפגנה של היהדות בחרץ-לארץ נגד גרוש יהודי פולין לסיביר, השתדלותם של מנהיגים ציוניים אצל הצירויות הסובייטיות, וכן גם שאיפות חוגי הפועלים בליטא להגן על שוק העבודה מפני הצפה של כוחות-עבודה זרים, המעדיפים את ההגירה על השיבה בארץ — כל אלה הן הסיבות למתן רשיון-יציאה ועליה, לאחר חדשים אחדים. ואולם כל הגורמים הללו היו נשארים ללא תוצאות, אלמלא ניצלה הוועדה שלנו כל הזדמנות, חרף רדיפות וסכנות, להכנתה של עליה המונית. כל ההשתדלויות להשיג תעודות, אשרות-מעבר וכסף להוצאות התרכו בוועדה. הפעולה הזאת כרוכה היתה לרוב בהרפתקאות.

קדחת היציאה אחזה המונים רבים של פליטים. התחילה הגירה המונית ליפאן. נוספים עלינו אורחים שונים ומסוכנים. זיוף תעודות, מתן שוחד הם מעשים בכל יום, כשהדבר נוגע להשגת ויזה, להשגת מקום ברכבת. אגו, הוועדה, יגיעה מרובה אנו מתיגעים, כדי לעבור בשלום על פני כל הגלים והמכשולים. דאגתנו לצעירים ולחלוצים ששקעו ביס-צרה מתרופפת והולכת. אילו לא היינו מקבלים בשעה המכריעה סכום גדול של עזרה מאת ידידינו בחוץ לארץ, היינו מוכרחים בכל זאת לסדר את צעירינו וצעירותינו בבתי-הספר והמעון שבמקום. הגורל שנמלטנו מפניו בלוצק, היה מדביק אותנו כאן. ועוד פעם נארו צרור-הנדודים. אמצעי הסיוע שנשלחו לנו מרשים לנו לעזוב את חצר האחוזה הנידחת והנפסדת בלודוויקאווא. המטלטלים המעטים נארזים בתוך שמיכות הצמר השחורות — כמה פעמים כבר עשינו זאת בחיינו המשותפים? —

שוב פרידה, וקבוצות, קבוצות קטנות, כל אחת בת שמונה, תשעה חברים, יוצאים אנו אל תוך גשם הסתיו. כל אחת בכיוון אחר, אל עיירה אחרת. כל זה נראה לנו כסוף דבר. כל מה שעבר עלינו — עד היום עמדנו בו יחד ויחדו אותו נשאנו. דמות האם שבספר „ענבי-הזעם“ עומדת כמו חיה לפני, כשהיא ניגשת במקל מורס אל הבן, המייעץ למשפחה הבורחת להפרד לחלקים. המשפחה מתפוררת. כל קבוצה משלנו מוצאת פינה חמה בעיירתה. החורף שמפני חמת זעמו יגורנו כל כך, נוהג בנו במידת הרחמים. רך הוא ונוח כמעט, וכל השיירה עברה את חדשי החורף בשלום.

שוב נוטף השלג המפשיר מן הגגות בוילנה, שוב מגרדים פועלים במוטות ברזל ארוכים את מכסה הקרח מעל מרצפת הרחובות. שוב נאלמו מצילותיהן של עגלות החורף ומתחת לגלגלי הכרכרות שוב ניתו השלג הנמס; האביב המשותף השלישי ממשמש ובא. לנו, שאנו טרודים בדאגתנו לעליה, הרי זה אביב של בשורה ובטחון, שכן כמעט על פי נס נעלמים עתה כל הקשיים והדרך לעליה פתוחה לפנינו ללא כל מעצור. ואולם לנוער שלנו הרי זה אביב עגום. אם פעם הראשונה היה האביב מלא צפיה לגאולה מזבונשין, פעם שניה — נשימה לרווחה אחרי חורף מלא יגון וצרה, הרי באביב זה אין שום דבר שיש בו מעין תקווה וצפיה. הכל נשאר אפור ועכור. העבודה היומיומית בבנין, ליד מסילת הברזל, היא בלבד מנת-חלקם בשבועות וחדשים הבאים. ללא אמונה בזהים כולם אל פניה של רחל, כשזו נכנסה ערב אחד, בלתי צפוי, אל חדרם הקטן.

— „היש חדש בקובנא?“ השאלה התמידית נשאלת בלי כל ענין, בקול עיף. — „ארונו חפציכם, בחורים, מחר בבוקר אנו יוצאים לדרך. יוצאים לעליה.“ ולשם חיזוק דבריה מראה רחל את התעודות וכרטיסי הנסיעה שהוכנו בחשאי. רגעים אחדים עוברים עד שנעשה ברור להם, לצעירים, שאין היא חומדת לה עמם לצון נבער ואכזרי.

בתנועות איטיות שוב נצררים הצרורות, והנה הם יושבים כאן כולם מוכנים לדרך, אלמים כהלומי-פלא. האושר הגדול הנה זה בא. לא צחוק ולא צהלה, איש מהם אינו הולך לישון הלילה. האחד כותב עוד מכתב להוריו, השני מתעמק בהסתכלותו בפני הצילומים הישנים שלו, השלישי מנקה עוד פעם ועוד פעם את

הנעליים הקרועות, רוברט מהלך אנה ואנה בחדר. צר נעשה לו פתאום. הקץ הגיע!

כנדהמים הם יושבים בבוקר של מחרתו ברכבת, נבוכים, מיוגעים הם יושבים כאן ואינם מסוגלים להוציא הגה מפייהם. „אל נא נדבר גבוהה-גבוהה, חברים!“ „להתראות בתורכיה, ודרך צלחה!“ הרכבת זזה, לחיצת ידים. „עשה חיל ובוא בקרוב אחרינו“.

והנה זו שוב הופיעה, זו שהתאמצנו כל כך לשמרה מכל משמר: בת שחוק רכה וענוגה...

תיקון טעויות

במאמרי „הצנחנים ותוכנית ההתגוננות“ בילקוט מורשת א' נפלו שתי טעויות מצערות. החמורה שבהן היא בפיסקה המסיימת של המאמר בה נשאלת השאלה אם „הקשר המתמיד עם הגורם הבריטי לא כבל את הסוכנות בפעולתה, האם היו אפשרויות שלא נוצלו להדירה בדרכים אחרות לגולה“. המאמר הנ"ל הוא פרק מתוך ספרי „דיפלומטיה ומחתרת“ (ספרית פועלים, 1963) והנוסח שם הוא המחייב והמתוקן. שם הושמטה הפיסקה בדבר הקשר עם הגורם הבריטי לאחר שהתברר שהיא מוטעית ומביאה לפירושים בלתי נכונים ואילו במאמר היא נשארה מתוך טעות; השאלה הנוחרת (ע' 242) מתייחסת לא לצנחנים כי אם לאפשרויות חדירה לאירופה בכלל, בימי המלחמה לא היתה כל דרך להעביר צנחנים מא"י לגולה אלא באמצעות הצבא, ובראש וראשונה הצבא הבריטי, וממילא יכול היה הקשר עם הגורם הבריטי רק לסייע, ולא לחבל, בביצוע שליחויות של צנחנים. היו גם נסיונות להתקשר עם צבאות אחרים שפעלו באיזור, אך מכל אלה זכתה להצלחה מצומצמת ביותר רק התקשרות עם שירות אמריקאני. גם אשר להדירה מוטב אולי להקדים את ההקר לשאלה.

שנית, נשתרבה טעות דפוס לכתוב בע' 92. שם כתוב שכאשר „הגיע ברנדט לגבול סוריה—תורכיה נמנע מ. שרת להיפגש עמו“ וכו'. צ"ל כמובן „נמנע משרת להיפגש עמו“ וכך גם כתוב ב„דיפלומטיה ומחתרת“ בע' 230; כלומר, הבריטים מנעו משרת להיפגש פגישה חופשית עם ברנדט. ועם הקוראים הסליחה.

יהודה באואר

employing the forged identity card of a railroad official, his comrades succeeded in extricating him from the camp. While at Trawniki, Ringelblum had successfully set up communications between the Underground Leadership inside the camp and the operatives on the Aryan Side. While there he also wrote a monograph on the camp. Unfortunately, this work was lost during the Uprising.

In the Aryan area, Dr. Ringelblum, together with his wife and child, lived in a bunker below the surface. Through an informer's action, this bunker was discovered on March 7, 1944, and Dr. Ringelblum was murdered after his wife and child had been shot dead in his presence.

THE RINGELBLUM LETTERS

To Professor Mahler and to Arnon Tamir

These letters are from the Zbonshin period (see below). In these letters, Ringelblum, who at that time headed the JRC's aid activities for the Zbonshin deportees, describes his work and impressions.

FROM ZBONSHIN TO PALESTINE

Dan Gelbard

Zbonshin, numbering 5,000 inhabitants, was situated on the Polish-German frontier. It achieved notoriety at the beginning of 1939 and can be said to have offered an initial warning of the holocaust about to take place.

One bright morning, Germany's Nazi government summarily deported all those of its Jewish inhabitants who held Polish citizenship. However, when these people arrived at the Polish border, the Polish government refused them entry into Poland. Military patrols cordoned off the town and denied these Jews all freedom of movement. The Joint, under Ringelblum's leadership, was able to organize some aid for the deportees in food and clothing. Their encampment was not finally liquidated until August, 1939, virtually on the eve of World War II.

The author, formerly a Zionist youth Movement disciple and today a member of Kibbutz Alonim, tells of the fortunes that befell his group, how it forced its way through the slough of despair with its hopes of *Aliyah* a beacon in the pervading darkness. The Polish Government permitted all those young Jews of Zbonshin who had registered for pre-*Aliyah* training (*Hachsharab*) and *Aliyah* to enter Poland.

The group's first stage was at the Gorochov training Kibbutz near Warsaw. Here the author describes the atmosphere in the training center, the integrational, organizational, and educational activities among these boys, designed to convert them from a herd of refugees into a consolidated social body. While the group's actual preparations for *Aliyah* were going on, war broke out. Now began an Odyssey through the ruined towns of Poland till their arrival in Vilno, shortly after its annexation to Lithuania. Again, fresh educational endeavors were made to overcome difficulties and reforge the group. Finally, in March, 1940, the younger members of the group boarded a train and after, traversing a good portion of Europe on the way arrived at Kibbutz Ayelet-Haschachar in Palestine.

The lot of the group's older members was more involved. They prepared their bundles and left for the small estate, of Ludwikowo, formerly under Jewish proprietorship. Here a diminutive Youth Republic came into being. They worked on the farm, shaped a pattern of existence, when suddenly the Red Army's conquest of Lithuania confronted these youngsters with a dilemma: should they register for admission to Soviet schools and children's institutions, as the authorities demanded, or take to the road again with the dim hope of eventual *Aliyah*.

The demonstrations waged by Jews abroad against the deportation of Polish Jews to Siberia, the intercession of Zionist leaders at Soviet Embassies, but also the aims of Lithuania's workers to defend the labor market in their country against inundation by foreign hands — all these account for the fact that the Zbonshin Youth Group was granted permission to emigrate to Palestine. After two years of wandering, they reached Palestine.

FROM THE LEGACY OF HERMAN KRUK

Herman Kruk, a Warsaw journalist and librarian, reached Vilno with the flood of refugees from Poland. Following the Red Army's entry into Vilno, he began to keep a journal with precise accounts of daily occurrences, including his own experiences as well as events in the immediate vicinity. He collected testimony on the fate of individuals, Jewish communities, and social segments. He wrote political reportages on events in the ghetto and on other subjects as well.

The Journal was the first of his writings discovered and part of it was published in New York in 1961 by the Jewish Scientific Institute (IWO) under the title *Togbukh fun Vilner Ghetto* (Vilno Ghetto Journal). The rest of this journal is now in the possession of *Moresbet*.